

Ольга Степанчук

Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

ПОГЛЯДИ НА ІСТОРІЮ УКРАЇНИ У ПУБЛІЦИСТИЦІ ОЛЕГА ШТУЛЯ-ЖДАНОВИЧА

Olga Stepanchuk

Zhytomyr Ivan Franko State University, Ukraine

VIEWS ON THE HISTORY OF UKRAINE IN JOURNALISM OF OLEG SHTUL-ZHDANOVICH

In this article the views of Oleg Shtul-Zhdanovich on the history of Ukraine are highlighted. The state of development of this issue in Ukrainian and foreign historiography is determined. Attention is concentrated on the explorations by O. Shtul-Zhdanovich as «The Age of Speaking» and «In the Name of Truth». The significance of these explorations for the history of Ukraine is determined. The author investigated the activity of the figures of the Ukrainian national movement and the genesis of the insurgent movement. Thus, O. Shtul-Zhdanovich analyzed the activities of such persons as O. Teliga, O. Olzhych, O. Senik, M. Sciborsky, and E. Malaniuk. Oleg Shtul-Zhdanovich outlined the contribution of these persons to the history of Ukraine. The significance of Oleg Shtul-Zhdanovich's explorations for the history of Ukraine is determined.

Keywords: Oleg Shtul-Zhdanovich, journalistic activity, history of Ukraine, «The Age of Speaking», «In the Name of Truth».

На сьогоднішній день серед важливих напрямків історичних досліджень в Україні є вивчення творчої спадщини О. Штуля-Ждановича. Протягом всього життя він здійснював активну політичну, культурницьку, наукову діяльність, яка мала помітний вплив на тогочасні суспільно-політичні процеси. Однак деякі аспекти діяльності О. Штуля-Ждановича потребують детальнішого вивчення. Тому, постає питання про необхідність аналізу публіцистики О. Штуля-Ждановича, а саме його наукових розвідок, статей, що стосуються історії України.

В українській історіографії маємо відмітити роботи Б. Зека, у яких він висвітлив життя та діяльність О. Штуля-Ждановича. Також вказаний автор детально проаналізував одну з праць О. Штуля-Ждановича – «Віки говорять». Варти уваги залишаються доробки С. Губського та Ю. Ковалінського.

Метою пропонованої статті є дослідження поглядів на історію України у публіцистиці О. Штуля-Ждановича.

О. Штуль (псевдо «Жданович», «Шуляк») народився 1 липня 1917 р. у сім'ї православного священика в с. Лопатичі Овруцького повіту Волинської губернії (нині с. Лопатичі Олевського району на Житомирщині)¹. Середню освіту завершив іспитом зрілості в Кременецькій духовній семінарії в 1934 р. Вищу освіту О. Штуль здобув у Варшавському університеті на філософському факультеті, де у 1934–1939 рр. вивчав історію та слов'янську філологію². Уже в у період навчання на філософському факультеті О. Штуль-Жданович активно цікавився історією України. Про це, зокрема, свідчить те, що у червні 1939 р. він захистив магістерську працю у М. Кордуби на тему «Зносини Пантелеймона Куліша з Галичиною» та завершив навчання іспитом з «... поглибленого знання історії України та загальної історії другої половини XIX ст.»³. У період навчання О. Штуль-Жданович досліджував історію України, тому у 1937 р. він написав та видав статтю «Далекий шум», яка була присвячена 20-річчю української революції 1917–1921 рр. Вказана розвідка була надрукована у «Віснику» Д. Донцова⁴. У цій праці автор піддав критиці діяльність очільників

¹ Державний архів Житомирської області, ф. 1, оп. 77, спр. 1311, арк. 15 зв.

² Штуль-Жданович, О. (1997). *Ціною крові: збірник*. Київ. 4.

³ Там само, 5.

⁴ Губський, С. (2017). Він вірив, що Україна буде вільною (до 100-річчя з дня народження О. Штуля-Ждановича). *Українознавство*, 3, 133.

Центральної Ради – М. Грушевського та В. Винниченка. На цю роботу відгукнувся О. Наріжний та О. Ковалевський. Пізніше О. Штуль відзначив, що стаття була «дуже поетична й претенсійна», однак вона йому відкрила шлях у журналістичний світ: «стаття та наробила мені такої слави, що мене тягнули в співробітники львівські журнали й навіть хустська “Говерля”»¹.

Більш вагому працю з історії України, а саме «Віки говорять», О. Штуль-Жданович опублікував у 1940 р. у Празі в календарі-альманасі «Сурми»². «Віки говорять» за характером викладу можемо оцінити, як синтетичний конспект з історії України. Вказана розвідка мала важливе значення у просвітницькій роботі, оскільки українська історія трактувалася з державницького погляду³. Дискусійним, на наш погляд, є питання про кількість видань брошури «Віки говорять», адже у науковій літературі з цієї проблематики згадується про одне або два видання праці. Натомість, Б. Зек визначив та обґрунтував, що конспект з історії «Віки говорять» виходив щонайменше п'ять разів. На думку вказаного історика, вперше це трапилося у 1940 р. у Празі. Удруге ця праця побачила світ у Луцьку у 1941 р. Утретє видання було опубліковано у видавництві «Українське Слово» (Київ) накладом понад 50 тис. примірників (на думку Б. Зека, примірників було всього 20 тис.)⁴. Також, за іншими відомостями, батько О. Штуля – о. Данило – не полишав активно займатися громадсько-політичною діяльністю і тому безкоштовно роздавав цю брошуру прихожанам⁵. У часописі «Пробосм», що видавався у Празі, було опубліковано рецензії на це видання істориками з Києва, які звернули увагу на пропуски та неточності⁶. Зокрема, у цьому ж часописі було зазначено, що відділ пропаганди Житомирської обласної управи у селищі Довбиш (нині Баранівський район Житомирської області) підготував до друку наступне видання цієї праці⁷. З огляду на кількість перевидань цієї роботи можемо припустити про її важливість для тогочасних суспільних та політичних процесів.

У першому виданні конспекту з історії України О. Штуль-Жданович подав виклад історії України у хронологічному порядку від найдавніших часів і до завершення Української революції 1917–1921 рр. Автор знайомить читача з основними постатями української історії, а саме: з Ольгою, Святославом, Володимиром Великим, Романом Мстиславовичем, Данилом Галицьким, Богданом Хмельницьким, Петром Дорошенком, Симоном Петлюрою та Євгеном Коновальцем. Особливо важливим є трактування автором подій Української революції 1917–1921 рр. На думку О. Штуля-Ждановича, Україна не була готова до подій революції, саме тому Центральна Рада взяла курс на зближення з Росією, що негативно позначилося на подальших державотворчих процесах. Важливим є й те, що О. Штуль-Жданович не вважав поразку революції її офіційним закінченням для українського народу. Тому уособленням подальшої боротьби українського народу для автора виступає постать Є. Коновальця⁸.

О. Штуль-Жданович найбільшим скарбом кожного народу вважав його минуле. Але у своїх замітках, зокрема у передмові до книги М. Небелюка «Криваві діаманти», він поділяв народ на державний та недержавний. Зокрема, для державного народу «... історія дбайливо збирається та коштовно опрацьовується... в музеях – вона стоїть за габльотками, під шклом у пишних залах... у державного народу нічого не пропадає: його дбайливо й заздрісно збирають історики в архівах, а потім дають книги, які витискають печать на майбутніх поколіннях»⁹. Українців Штуль-Жданович відносив до категорії недержавних народів, оскільки: «Україні зрабовано (забрано силою. – О. С.) її ім'я, варварські окупанти знищили наші роди... нема історика, нема архіву, нема музею, нема

¹ Штуль-Жданович, О. (1997). *Ціною крові: збірник*. Київ. 5.

² Там само. 6.

³ Ковалінський, Ю. (2017). Все життя у боротьбі за Україну. *Олевська Республіка: інформац. просвітницький матеріал для учасників Всеукр. Фестивалю*, 8.

⁴ Зек, Б. (2018). Штуль О. «Віки говорять»: історія України у баченні члена ОУН(М) періоду 1940-х років. *Волинський музейний збірник*, 29, 17.

⁵ Губський, С. (2017). Він вірив, що Україна буде вільною (до 100-річчя з дня народження О. Штуля-Ждановича). *Українознавство*, 3, 133.

⁶ Штуль-Жданович, О. (1997). *Ціною крові: збірник*. Київ. 6.

⁷ Зек, Б. (2018). Штуль О. «Віки говорять»: історія України у баченні члена ОУН(М) періоду 1940-х років. *Волинський музейний збірник*, 29, 14-17.

⁸ Зек, Б. (2013). *Олег Штуль у боротьбі за Україну*. Львів – Торонто: Літопис УПА, 5.

⁹ Небелюк, М. (1951). *Під чужими прапорами*. Париж: PIUF; Lyon; SCIP, 5.

бібліотеки, ворог нищить навіть могили – мертвих викидає, щоб вони часом не сказали правди»¹. Таким чином, історик звертає увагу на актуальну проблему, а саме не об'єктивне висвітлення та трактування політичних та суспільних процесів, які відбувалися в Україні.

У наукових публікаціях, що стосувалися історичної тематики, Штуль-Жданович вагоме місце відводить дослідженню ролі постатей в історії України. Тому більшість його наукових заміток, статей стосуються таких осіб, як О. Ольжич, О. Теліга, А. Мельник, О. Сенік та ін. Вказані особистості відіграли важливу роль у формуванні світоглядних цінностей самого О. Штуля, оскільки він неодноразово вказував, що при них він «виріс та сформувався ідейно». О. Ольжичу О. Штуль-Жданович присвятив наступні статті: «Суворий і великий» (у п'яту річницю смерті поета, стаття вміщена в журналі «Орлик», місячнику культури й суспільного життя, що виходив у Берхтесгадені), «Найкращий з молодого покоління» (в 10-ліття смерті О. Ольжича), «О. Ольжич і сучасність», «Світильник неугасимий» (у 25-ліття смерті), «Вирізьблений на граніті наших душ» (промова на відкритті пам'ятника О. Ольжичеві у Лігайтоні 3 липня 1977 р., останній виступ О. Штуля перед важкою хворобою).

У статті «Суворий та великий» О. Штуль-Жданович наступним чином відгукнувся про О. Кандибу-Ольжича: «Бож він (О. Ольжич. – О. С.) – це не лише поет О. Ольжич, а й Кардаш – революціонер... не лише вчений-археолог д-р. О. Кандиба, автор наукових праць різними мовами, а й член Проводу Українських Націоналістів»². Важливим є те, що Штуль-Жданович оцінював не лише теоретичну діяльність О. Ольжича, а й практичну, зокрема практичній діяльності він надав більшої ролі та ваги. Важливість діяльності цієї особи О. Штуль обґрунтував тим, що Кандиба-Ольжич «... повністю і безпосередньо керував вирішальними етапами Української революції: подіями у Києві 1941–1942 рр., так і останнім етапом боротьби з німецьким варваром 1943–1944 рр.»³.

3 липня 1977 р. у м. Лігайтон відбулося урочисте відкриття пам'ятника О. Ольжичу. На цьому дійстві був присутній О. Штуль, який, займаючи на той момент посаду Голови ПУН, виголосив промову на честь О. Ольжича. Жданович відмітив, що «... ця урочистість (відкриття пам'ятника. – О. С.) – це не лише свято ОДВУ, не тільки УНРуху, а й всієї української національної спільноти... сьогодні він виступає в образі Пророка, що бачив як “ростуть у присмерку нори брати суворі і великі”»⁴. Далі він наголосив на рисах характеру, які допомогли О. Кандибі сформуватися як визначному політичному діячеві: «... наскільки він випередив передбачення і найбільш вдумливих мислителів, можемо оцінити шойно сьогодні, коли вже всім ясно, що керівною ідеєю організації людства є саме ідея нації»⁵.

Вагомий пласт у творчій спадщині О. Штуля посідають історичні розвідки, що стосуються діяльності О. Теліги. Першочергово необхідно відзначити статтю-рецензію на поезію О. Теліги «З ритмом життя», яка була опублікована 20 серпня 1937 р. в журналі «Дорога». В статті О. Штуль-Жданович дав високу оцінку діяльності О. Теліги, акцентуючи увагу на тому, що її поезія – «... це ритм нашої “зубатої епохи”»⁶. Помимо літературної діяльності О. Теліги, О. Штуль високо оцінював її політичну активність під час Другої світової війни. Зокрема, у статті «Трагічні дні у Києві» описуються події лютого 1942 р. та діяльність визначних діячів ОУН, а саме: М. Капустянського, О. Бойдуника, О. Сеніка-Грибівського, М. Сціборського, О. Теліги та ін. Центром згуртування вищевказаних та інших політичних діячів була Спілка письменників, яку очолювала О. Теліга. Жданович наступним чином описав діяльність поетеси у вказаний період: «... щоденно до неї приходили десятки голодних, перемерзлих та вичерпаних письменників... допомогти ж їм вона не мала чим... віддавала свої гроші, не одного влаштувала до будинку УЧХреста, де було бодай тепло, але сама там не примістилася, вважаючи, що може витримати всі невгоди»⁷. Штуль-Жданович оцінював високу роль О. Теліги у питанні об'єднання всіх національних сил у надзвичайно скрутних умовах: «... спілка стала центром духового життя столиці, тут

¹ Небелюк, М. (1951). *Під чужими прапорами*. Париж: PIUF; Lyon; SCIP, 6.

² Штуль-Жданович, О. (1997). *Ціною крові: збірник*. Київ. 81.

³ Там само, 81.

⁴ Архів ОУН у м. Києві, *спр.* «Вирізьблений на граніті наших душ», арк. 1-2.

⁵ Там само, арк. 1-2.

⁶ Штуль-Жданович, О. (1997). *Ціною крові: збірник*. Київ. 80.

⁷ Там само, 62.

дискутувалися світоглядіві справи, тут черпали матеріали для своєї праці всі інші члени ОУН...»¹.

Заслуговує на увагу розвідка про життя і творчість поетеси «На зов Києва», яка вміщена в збірнику «Прапори духа». У цій праці зібрані поезії, проза та біографічні матеріали про О. Телігу. Згодом, в 1947 р., у Вінніпезі вказана робота з деякими змінами була передрукована у журналі «Культура й освіта». Окрім книжкових видань про О. Телігу й упорядкування її творів, О. Штуль-Жданович написав про неї низку статей, серед яких: «Криштальна сталь» (про О. Басараб й О. Телігу), «Жінки в заграві» (про В. Бабенко й О. Телігу), «Література й революція», «У 30-ліття смерті Олени Теліги». Крім цього, у календарі-альманасі (1957 р.) О. Жданович вмістив статтю «Останні дні Олени Теліги»; у журналі «Смолоскип» статтю «Завжди молода» (у 20-ліття смерті О. Теліги); біографічну нотатку про поетку в «Енциклопедії Українознавства». Велику редакційну і дослідницьку роботу О. Штуль-Жданович провів при підготовці збірника «Олена Теліга», виданого Українським Золотим Хрестом у США в 1977 р. З огляду на велику кількість розвідок, що стосуються життя та діяльності О. Теліги, можемо стверджувати, що О. Штуль-Жданович високо оцінював її політичну та громадську діяльність.

Окремою ділянкою зацікавлень О. Штуля-Ждановича був розвиток українського повстанського руху під час Другої світової війни й проблема партизанського руху. Це пояснюється тим, що О. Штуль-Жданович був активним учасником українського повстанського руху та мав інтерес до об'єктивного висвітлення цієї проблематики. Найпомітнішою публікацією О. Штуля (під псевдонімом О. Шуляк) була розвідка про створення Української повстанської армії під час Другої світової війни. Відповідно, брошура написана в полемічному тоні та носить назву «В ім'я правди (До історії повстанчого руху в Україні)». Вийшла вона двома накладками: 1947 р. у Роттердамі і 1948 р. у Буенос-Айресі. Важливість цієї розвідки посилюється фактом, що О. Штуль-Жданович сам був учасником описуваних подій. «В ім'я правди (До історії повстанчого руху в Україні)» стала реакцією на спроби «перекручень і навмисного фальшування» історії повстанської боротьби, перш за все історії заснування УПА представниками ОУН(Б)². О. Шуляк заснування УПА пов'язує з Поліською Січчю Т. Бульби-Боровця, активну підтримку якому надавала ОУН(М) про що свідчить наступна думка автора: «... восени 1940 р. Тарас Боровець закладає "Поліську Січ", як основу майбутньої повстанчої армії»³. Значна увага приділяється політичній та військовій співпраці між ОУН(М) та ОУН(Б). У праці вина за ідеологічне та військове протистояння в середовищі українського руху опору покладається на ОУН(Б), яка стала на шлях повного підпорядкування собі інших революційних організацій⁴. О. Штуль-Жданович зважає на те, що «у 1942 р. не існувало різниці між "івцями" (ОУН(М) і ОУН(Б). – О. С.)»⁵. Отож, вказана розвідка може слугувати як цінне історичне джерело для вивчення повстанчого руху в Україні.

Логічним продовженням вказаної праці стало видання статті «На партизанському фронті», у якій Штуль-Жданович визначив партизанку «...як дуже помічний засіб, зокрема у війні безбройного народу за своє визволення»⁶. З погляду сучасника О. Штуль звертається до певного історичного досвіду боротьби українського народу. Для Ждановича «... символом успіху та героїзму...» стали такі невдалі спроби державотворення, як перехід Збруча і трагічний фінал армії УНР та УГА⁷.

Окрім вищезгаданої праці, яка стосувалася зародження повстанського руху в Україні, О. Штуль написав ряд інших розвідок, а саме: «Партизанська боротьба в Україні та її перспективи», «Кривоніс», «У 20-ліття УПА», «Між юнацьким горінням і холодним досвідом» та ін. Штуль-Жданович у своїх доробках чільне місце відводив вшануванню певних історичних дат. Як приклад може слугувати розвідка «У 20-ліття УПА». Тут автор вказує на те, що існує проблема у визначенні поняття «партизанський рух», але, на його думку, «партизанський рух – це війна малими і рухливими загонами». Одночасно Жданович вказує на важливість існування партизанського руху,

¹ Штуль-Жданович, О. (1997). *Ціною крові: збірник*. Київ, 62.

² Шуляк, О. (1947). *В ім'я правди: До історії повстанчого руху в Україні*. Роттердам, 9-10.

³ Там само, 6-7.

⁴ Стельниківич, С. (2015). *Житомирсько-Вінницький регіон в умовах нацистської окупації (1941-1944 рр.)*. Житомир, 5.

⁵ Шуляк, О. (1947). *В ім'я правди: До історії повстанчого руху в Україні*. Роттердам, 10.

⁶ Архів ОУН у м. Києві, *спр. «На партизанському фронті»*, арк.106-110.

⁷ Там само, арк. 106-110.

оскільки «... історичний досвід виразно вказав нам на те, що наші визвольні змагання треба вести всіма засобами... обидві воюючі сторони під час Другої світової війни мали спільну мету: повне знищення організованої української сили та, повне поневолення України»¹.

У публіцистиці О. Штуля-Ждановича вагоме місце посідають розвідки, статті, публікації на історичну тематику. Важливим історичним джерелом є конспект з історії України «Віки говорять». В інших роботах О. Штуля-Жданович досліджував таку проблематику як: події Української революції 1917–1921 рр., події німецько-радянської війни на території України та, зокрема, зародження і діяльність партизанського руху. Автор проаналізував діяльність таких українських діячів як: О. Теліга, О. Ольжич, О. Сенік, Є. Коновалець та ін.

References:

1. Arkhiv OUN u m. Kyievi [Archive of the Organization of Ukrainian Nationalists in Kyiv], *spr.* «*Na partyzanskomu fronti*» [case «On the guerrilla front»]. [in Ukrainian].
2. Arkhiv OUN u m. Kyievi [Archive of the Organization of Ukrainian Nationalists in Kyiv], *spr.* «*U 20-littia UPA*» [case «In the 20th anniversary of the UPA»]. [in Ukrainian].
3. Arkhiv OUN u m. Kyievi [Archive of the Organization of Ukrainian Nationalists in Kyiv], *spr.* «*Vyryzblenyi na hraniti nashykh dush*» [case «Carved on the granite of our souls»]. [in Ukrainian].
4. Hubsnyi, S. (2017). Vin viryv, shcho Ukraina bude vilnoiu (do 100-richchia z dnia narodzhennia O. Shtulia-Zhdanovycha). [He believed that Ukraine would be free (to the 100th anniversary of O. Shtul-Zhdanovich)]. *Ukrayinoznavstvo*. [Ukrainian Studies], 3, 130-146. [in Ukrainian].
5. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti [The State Archive of Zhytomyr Region], *f. 1, op. 77, spr. 1311*. [in Ukrainian].
6. Zek, B. (2018). Shtul O. «Viky hovoriat»: istoriia Ukrainy u bachenni chlena OUN (M) periodu 1940-kh rokiv. [Shtul O. «The Age of Speaking». History of Ukraine in the vision of the OUN (M) member of the 1940-s.]. *Volynskiy muzejnyy zbirnyk*. [Volyn Museum Collection], 29, 14-18. [in Ukrainian].
7. Zek, B. (2013). *Oleh Shul u borotbi za Ukrainu* [Oleg Stul in the fight for Ukraine]. Lviv-Toronto: Litopys UPA. [in Ukrainian].
8. Kovalynskiy, Yu. (2017). Vse zhyttia u borotbi za Ukrainu. [All life in the struggle for Ukraine]. *Olevska respublika: informacijno-prosvitnyczkyj material dlya uchasnykiv Vseukrayinskogo festyvalyu*. [Olevsk Republic: inform. educational material for participants of the All-Ukrainian Festival], 6-15. [in Ukrainian].
9. Nebeliuk, M. (1951). *Pid chuzhymy praporamy* [Under other people's flags]. Paris: PIUF; Lyon; SCIP. [in Ukrainian].
10. Orhanizatsiia Ukrainykykh Natsionalistiv (1955). *Zbirnyk statei u 25-littia OUN* [Collection of articles in the 25th anniversary of the OUN]. B. M.: Vydannia Pershoi Ukrainskoi Drukarni u Frantsii. [in Ukrainian].
11. Stelnykovich, S. (2015). *Zhytomyrsko-Vynnytskyi rehion v umovakh natsystskoi okupatsii (1941-1944 rr.)* [Zhytomyr-Vynnytsia region under nazi occupation (1941-1944)]. Zhytomyr. [in Ukrainian].
12. Shtul-Zhdanovich, O. (1997). *Tsinoiu krovu: zbirnyk* [Price of blood: collection]. Kyiv. [in Ukrainian].
13. Shuliak, O. (1947). *V im'ia pravdy: Do istorii povstanchoho rukhu v Ukraini* [In the name of truth: To the history of insurgency in Ukraine.]. Rotterdam. [in Ukrainian].

¹ Архів ОУН у м. Києві, *spr.* «*У 20-ліття УПА*», арк. 56-58.